

Huhák Heléna

„EGY SÖTÉT LELKŰ SAJTÓBRIGANTI”

Dövényi Nagy Lajos portréja

„Ezeknek a sajtóbanditáknak, akik között műveltebb és iskolázottabb is akadt, ugyanúgy kell bűnhődniük, mint nyilas uraiknak és parancsolóiknak. A demokratikus magyar sajtónak egyik fontos kötelessége, hogy feltárja azt a borzalmas rombolást, amelyet a nyilas és szélsőjobboldali újságírás nagyhangú bértollnokai a nemzeti közvélemény félrevezetésével, a fékevesztett háborús uszítással és a gyilkos ösztönök felkeltésével a lelkekben előidéztek [...]”¹

A fenti gondolatokkal Szekeres Károly, a II. világháború főbűnösei ellen indított bírósági eljárások egyik népügyésze a szélsőjobboldali politikai vezetők és a hatalmukat propagáló újságírók azonos megítéléséről igyekezett meggyőzni a nyilvánosságot. A jelen tanulmányban bemutatott Dövényi Nagy Lajos a fenti vádpontokban bűnösnek talált személyek sorában „előkelő” helyen szerepelt. Újságírói tevékenysége mellett több tucat regényt és novellát – köztük a *Tarnopolból indult el...* című, emblematikussá vált művet – megalkotó szépírói, rádiós szerkesztői, valamint – bár csak rövid ideig tartó, de az 1940-es évek egyik meghatározó darabjára kiterjedő – színházi munkássága is hozzájárult ahhoz, hogy a szélsőjobboldali értelmiségek egyik prominensévé váljon. Mi sem érzékelteti jobban befolyását és személyének súlyát, mint hogy pályája csúcán egyszerűen csak „második Rajnissként” emlegették.

Életútját úgy igyekeztem megrajzolni, ahogyan Dövényi – érvényesítve, terjesztve nézeteit – a különböző értelmiségi pályákon munkálkodott. Személyében egy olyan propagandistát vettem górcső alá, aki ugyan pártpolitikai szerepet nem vállalt, ám meghatározott politikai csoportosulások értelmiségi holdudvarának tagjaként az általa támogatott irányvonalat igyekezett szellemi munícióval ellátni. Azt is érdemes körbejárni, mi vezérelte: a gyerekkori benyomásokon alapuló meggyőződés, vagy vidékről Budapestre kerülve egyszerűen csak a példaképei által kitaposott – és sikeresnek tűnő – úton próbált meg érvényesülni? Esetleg karrierizmusa, a siker és népszerűség iránti vágya hajtotta?

Ezen kérdések vizsgálata Dövényiről jóval összetettebb képet ad, ami olykor alátámasztja, olykor pedig árnyalja a népbírói tárgyaláson elhangzott, már-már klisészerű vádakát, a személyiségét beskatulyázó sablonos megállapításokat.

¹ Kolosváry Borcsától Ráciz Erzsébetig, Népbírói Közlöny 1945. december 15., 5–6.

Egy felfelé ívelő írói-újságírói pálya csomópontjai

Dövényi Nagy Lajos elszegényedett zsellérszülők első és egyetlen gyermekeként 1906. december 12-én a Borsod vármegyei Szihalmón látta meg a napvilágot. A családi legendárium szerint a még jómódú nagyapát egy zsidó ügyvéd forgatta ki mindenéből. Dövényi 11 évesen veszítette el édesapját, a családfő korai halála tovább rontotta anyagi helyzetüket. A törekény alkatú, érzékeny idegrendszerű gyermek már diákévei kezdetén nagyon gyors felfogásúnak mutatkozott. Az egyedül maradt édesanya napszámosbéréből, valamint egy nagynéni támogatásából nevelte és iskoláztatta fiát, a költségekhez házitanítóskodás vállalásával ő maga is hozzájárult.² A mezőkövesdi ciszterci gimnáziumot követő továbbtanulás fedezéséhez azonban mindez elégtelennek bizonyult. Ezért Dövényi tanulmányait 1924-től Egerben, a katolikus kereskedelmi iskolában volt kénytelen folytatni, ennek elvégzése ugyanis azonnali pénzkereső tevékenységet jelentett (volna) számára. Azonban a frissen érettségizett fiatalember már ekkor az újságírói pálya felé kacsingatott.

Nem is kellett sokat várnia karrierje beindulására: az érettségi után az Eger című laphoz vették fel. Ebben az évben a fővárosban is felfigyeltek rá, és egy országos napilap, a Magyarország helyi tudósítója lett. Pályafutásában a fordulópontot a következő esztendő hozta el, amikor meghívást kapott, legyen a Milotay István szerkesztette Új Magyarország belső munkatársa. Itt a napi glosszarovat vezetése mellett több cikksorozatával is letette a névjegyt. Szívesen készített riportokat a határon túli magyarságról, az anyaggyűjtésre – lentebb részletezett – rádiós kiküldetése adták az alkalmat. Erre példa az 1937 decemberében induló sorozata *Magyar élet a Bácskában* címmel. Az itt élőkről igen határozott véleménye volt, bemutatásukon keresztül az egész magyarság sorsáról, történelméről is nyilatkozott. Cikkeiben a sokat ostorozott, sorra megtámadott, kifosztott, de újra talpra álló magyar nép képe jelenik meg.

A Magyarország 1939-től folytatásokban közölte Dövényi *Bolyongás Kazárföldön* címet viselő írásait (a népbíróság az első zsidóellenes cikksorozatnak nevezte). A riportokban valóban fellelhetőek antiszemizmusának alaptételei: ezek közül az első szerint a zsidók legnagyobb bűne az, hogy nem lehet meg- és kiismerni őket: „Bizony, idegen világ ez, idegen erkölcs, a mi számunkra érthetetlen és sötét. De harcba szállni vele: nagy erő kéne; könyörtelen és radikális elhatározás, olyan, amelyet nem indít meg se a siránkozás, se a könyörgés, se a hazudozás.” Emellé társul az a nagyfokú becstelenség, amit üzleti tevékenységük során kifejtenek: „Kényszeregyesség, csőd, uzsora, tiltott valutaüzérekedés, megvesztegetések: ezek az üzleti normák abban a különös világban, amely Munkács falai közt nyüzsgő, s tenyészik dús vegetációban. Az eszköz: nem fontos. Az eredmény a fő, mindegy, milyen áron.”³ A cikksorozat azokat a zsidó kereskedőket veszi össze az alá, akik kis szatócsboltokban kezdik üzleti karrierjüket, majd a kisebb kölcsönöket folyósítanak, amelyeket egyre nagyobbak követnek, és az összegeket egyre tetemesebb kamattal töldják meg, így szép lassan hatalmas vagyonra tesznek szert. Minden a kezükben van, egy szál gyufát sem lehet beszerezni nél-

² SIMON István: *Egy jobboldali újságíró, Dövényi Nagy Lajos, kézirat, év nélkül, 2.*

³ DÖVÉNYI NAGY Lajos: *Bolyongás Kazárföldön, ahol Bartha Miklós óta máig se változott semmi. Rövid lecke a munkácsi zsidóság üzleti erkölcséről, Új Magyarország 1939. június 24., 7.*

külük, mert a főutcák összes üzletét ők birtokolják.⁴ Gazdagságukban is megőrzik azt az igénytelenséget, amely egész „fajtájukra” jellemző és amitől ellenállóak lesznek: „Akármilyen történet, akármilyen változás jön, vihar, amely államok boltozatát rontja össze, határokat fúj el, nemzeteket töröl el a föld színéről – az ő mocskos zugaikhoz ez a vihar se fér hozzá.”⁵ Hogy mi lehet a fegyver ellenük? Dövényi ezt sem rejti véka alá: „Grünberger Dávid: csak egy példa. Olyan, mint a tenger mélyéből véletlen felvetődött, horogra került, furcsa, idegen hal, amelynek ezer meg ezer társa nyüzsög odalent, ragadozva a zavartalan, jótékony homályban. S a szörnyű benne csak az, hogy az ember tudja: az egész tengert le kellene csapolni, kiszárítani, ha ki akarnánk irtani ezt a tenyészetet...”⁶

A fővárosi lappiacon újabb lehetőségeket kapott, 1936 végén az Esti Újság olvasó-, majd segédszerkesztője lett, itt egészen 1944-ig dolgozott. Átlagosan havi egy-két, legfeljebb három szignózott Dövényi-cikk jelent meg, melyekben jobbára még csírájában sem fedezhető fel a 1939-től jellemzővé vált uszító, útszéli, zsidó-, szovjet-, és angolszászlelenes hang. Hangulatukat tekintve nem vidám írások ezek, inkább melankolikusak, melyekben a szerző az elveszett falusi idill, a nehéznek, ám becsületesnek és szépnek hitt paraszti világ után vágyódik. Dövényi büszkén vállalta zsellér származását, az általa elhagyott miliót gyakran állította szembe saját, kávéházban ücsörgő, fővárosi életmódjával.⁷ Számos alkalommal igyekezett bizonyítani, milyen sok szállal kötődik az idealizált falusi világhoz. Földjeihez fűződő viszonyát mutatja be az a cikke is, amely szerint Dövényit mint „a világi tudományokban jártas régi emberét” otthoni ismerőse kereste fel tanácsért. Kérdése az volt, kihez adja a lányát feleségül, a földtulajdonos helyi fiúhoz, vagy hagyja a városba költözni egy tűzoltó férjjelölthöz, akinek nyugdíja is van. Dövényi úgy érzi, muszáj állást foglalnia, ha nem akarja a tekintélyét örökre elveszíteni az egész falu előtt.⁸

Emellett kifejezetten szerette az emberi jellemeket szétcincálni, a különböző lelkialkatokat egymással szembeállítani, a városi dámákat és semmirekellőket kipellengérezni. Gyakran telepedett le valamelyik kávéházban, és onnan szemlélte a körülötte zajló világot. Kedvelt nézőszög volt ez számára, ebből a helyzetből figyelt meg magatartásformákat, szituációkat, társadalmi jelenségeket. Néha azonban mégis felállt a kávéházi asztal mellől, utcán, villamoson kereste és meg is találta arcait, alakjait. Munkamódszeréből, témáiból adódóan kedvelt műfaja volt a jegyzet, a glossza.⁹

⁴ DÖVÉNYI NAGY Lajos: *Bolyongás Kazárföldön, ahol Bartha Miklós óta máig se változott semmi. Akik ezer százalékért művelik az uzsorát*, Új Magyarország 1939. július 1., 5.

⁵ DÖVÉNYI NAGY: *Bolyongás Kazárföldön [...] Rövid lecke [...]*, 7.

⁶ DÖVÉNYI NAGY Lajos: *Bolyongás Kazárföldön, ahol Bartha Miklós óta máig se változott semmi. Grünberger Dávid, az angrosz-szista portréja*, Új Magyarország 1939. június 22., 5.

⁷ „És tudom, hogy akkor leszek csak boldog, akkor érzem életemen a békesség és a tiszta lélek nyugalmát, ha majd megállhatok egy darab földön, amire azt mondom: ez az enyém. Ha majd szétmorzsolom kezemben az első kalászt, ami a földemen terem. Hazug dolog volt, amit eddig csináltam. S mint egy megkönnyítő gyónás, írom kusza vonásokkal papírra ezt az írást. És mondom a mindeneket látó élő Isten színe előtt, hogy ennél igazabb szót soha le nem írtam.” DÖVÉNYI NAGY Lajos: *Gravitáció*, Esti Újság 1938. december 11., 4.

⁸ DÖVÉNYI NAGY Lajos: *Farsangi gondolatok*, Esti Újság 1939. január 28., 4.

⁹ Például ritportja: DÖVÉNYI NAGY Lajos: *Egy hevesi falu, ahonnan évente elvándorol két és félezer lélek...*, Esti Újság 1941. március 29., 11.

Olcsó pszichológiai tanulmányozások elvégzésének legjobb helye a kávéház – vallotta egy helyen. Míg más vagyionokat költ az emberek ilyen módon való vizsgálatára, addig ő esténként ingyen teszi ezt, a tömegben igyekszik a különleges jellemeket megtalálni: „De vannak a kávéházban egészen különös egyéniségek is; ritkaságok, olyanok, mint a rovargyűjtő számára az egzotikus bogarak, amelyeket a tulajdonos dagadó mellel szokott szemlélni, a csiborok, cserebogarak s egyéb közrendű istenteremtményeinek türe szűrt galériájában. Itt van, teszem mindjárt a köszönő ember. [...] Sokszor támadt már az a gondolatom, hogy mikor háttal áll felém, beleszúrok egy tűt s kitapasztalom: élő ember-e csakugyan, vagy valami elmésen megszerkesztett masina [...]”¹⁰

A következő orgánum, amelyről mindenképpen említést kell tennünk, az 1941-ben induló Magyar Futár, amely nemcsak Dövényinek hozta meg a várva várt népszerűséget – illetve sodorta egyre inkább a szélsőjobboldal felé –, hanem fontos szerepet játszott az egyik (talán legmeghatározóbb) példakép és pályatárs, Rajniss Ferenc karrierjében is. Dövényi a főszerkesztőhöz fűződő barátságának köszönhetően került a laphoz, megbecsültségét mutatja, hogy távollétében Hétről hétre című rovatába is írhatott. A Magyar Futár szerkesztőségének szellemiségéről a kortársak úgy nyilatkoztak, hogy még a hazai jobboldali sajtóból is kirívóan szovjet- és angolszászellenes, valamint antiszemita volt. Rajniss lapjában a goebbelsi propagandatechnikát az angol, amerikai bulvárlapok szerkesztési fogásaival ötvözte, a népszerűséget pedig megsokszorozta a leközölt háborús fotók tömkelege. Ezen képek közül többet is meghamisítottak, utólag összemontíroztak és retusáltak. Rajniss, Dövényi Nagy, Rátz Erzsébet és társaik maguk szövegezték meg e felvételeket, ami nem merült ki a képen látható esemény ismertetésével: „Inkább az olvasó szenzációéhségére, antiszemita ösztöneire építve általánosított, igyekezett asszociációkat kiváltani és képzettársításokkal az alantas fantáziát működésbe hozni.”¹¹

Ez az orgánum közölte le Dövényi számára az igazi hírnevet meghozó, „hatalmas kortörténeti regényét” is.¹² A *Tarnopolból indult el...* tömegsikerének oka a témaválasztás mellett abban is rejlett, hogy a szerző a drága, sokaknak megfizethetetlen könyvformátum helyett az olcsó, széles tömegek számára is elérhető közlésmódot választotta. Ezáltal még több embert tudott befolyásolni, és egyúttal az elismert antiszemita írók közé emelkedett.¹³ A regényt 1942 májusában kezdte el írni, az elkészült epizódokat ugyanez év augusztusától egészen 1944 novemberéig közölte a Futár. Az utolsó lapszámban a történet ugyan már a szerző korát, azaz a II. világháborút is elérte, mégis befejezetlenül maradt.¹⁴

A *Tarnopol* az ortodox zsidók ellen íródott és Dövényi munkácsi kiküldetése alatt szerzett tapasztalatain alapult. A szerző egy széles körben ismert antiszemita történelmi és irodalmi hagyományt folytatott. Ez a zsidóságot olyan élősködők csoportjának állítja be,

¹⁰ DÖVÉNYI NAGY Lajos: *A köszönő ember*, Esti Újság 1939. június 16., 4.

¹¹ *Szálasi minisztere voltam. Rajniss Ferenc naplója*, szerk. Sipos Péter, Palatinus, Budapest, 2001, 34.

¹² Dövényi szépiprói munkásságának első kézzel fogható nyoma a *Felhőszakadás* című regényének 1934-es gyöngyösi megjelenése volt, mely azonnal sikert aratott a könyvpiacra. Lásd SIMON: *I. m.*, 6.

¹³ *Uo.*, 8.

¹⁴ Jegyzőkönyv Dövényi Nagy Lajos gyanúsított kihallgatásáról, Budapest, 1945. szeptember 7. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára [a tvábbiakban: ÁBTL] 319.V-129749.

melynek tagjai befurakodnak egy nemzet soraiba, folyamatosan bomlasztanak, végül a befogadó ország kiszipolyozása után újabb áldozat reményében továbbállnak.

A főszereplő, Brandstein Juda tarnopoli ortodox zsidó fiatalember a 19–20. század fordulóján él, Munkácson telepszik le és kereskedőként próbál szerencsét. Magyarországon az érdekek diktálta utat, az asszimilációt választja, levetkőzi szokásait, elhagyja szakállát, kaftánját, hitét: Brandsteinből Balassa, ortodox zsidóból pedig református lesz. Már az országba érkezése is bűn, hiszen „köztudott”, hogy a zsidók nincstelenül, engedély nélkül lépik át a keleti határt. Judát csak saját boldogulása hajtja, az asszimilációja is abszolút negatív színezetet kap a történetben, hiszen a zsidóság nem képes beilleszkedni, örökre kívülálló marad. Emellett – a század antiszemita gondolkörébe illeszkedve – közben a körülötte élőket is megfertőzi. Tisztességtelen az üzletben, rossz minőségű áruval csapja be vásárlóit, az I. világháborúban elvérző magyar katonáknak papírtalpú bakancsot ad el, erkölcstelen a magánéletben, városra városra vándorol, hogy eltűnhessen a hatóságok szeme elől.¹⁵

A több település gazdasági felvirágoztatásában hatékonyan közreműködő mobilis, neológ zsidó kereskedőcsoportok kivívták a keresztény lakosság bizonyos rétegének el-lenszenvét és irigységét is. Akinek nem ment jól a sora, azok számára igen kényelmes megoldásnak mutatkozott a sikeres zsidóságban megtalálni a bűnbakot és saját szerencsétlenségének minden forrását. A regény ezeket az érzelmeket kívánta mozgósítani. Dövényi ennek érdekében ahol kellett, torzított, általánosított úgy, hogy tulajdonképpen csak summázta az előtte már jó néhányak által leírt összeesküvés-elméletet, és ezt kivételes részletességgel, írói tehetségének köszönhetően meglehetősen olvasmányosan tette. A Tarnopolban megtalálható az összes negatív történeti mítosz, amely a hazai zsidóság történetét körülvéveszi, és azt a képet sugallja, hogy a zsidóság mindig a többségi társadalom létét veszélyezteti.¹⁶

Dövényi egyébként rendkívül termékeny volt, öt év alatt 21 regényt írt, igaz, ezek egy része terjedelmét tekintve inkább elbeszélés. Emellett novellákat is közölt, melyeket főleg az Új Magyarországon, az Életben, valamint az Esti Újságban publikált. Újságírói pályáján is töretlenül haladt előre, 1943 tavaszán újabb lappal gyarapodtak a referenciái. A Vajta Ferenc főszerkesztette Az Országhoz szegődött el. Dövényi Nagy későbbi bűnlajstromán – zsidóellenes cikkei mellett – az ostromgyűrűbe került fővárost végső kitartásra buzdító írásai is szerepeltek. Például a következő sorok is: „A mi sorsunk az örök háborúság. A fegyver népe vagyunk, a küzdelemé, még békeidőben is [...] Csak elgyengülni nem szabad. Csak a békeidő, a mindenáron való békeidő nem szabad

¹⁵ Dövényit az I. világháború idején hadiszállítással foglalkozó Zeidmann Oziás alakja „ihlethette” meg: „Bakancsokat liferált a hadseregnek, s csak az volt a baj, hogy odafönn, a Kárpátokban a kegyetlen télen, hóolvadásos lucokban mihamar lemállott a lábbelik papír talpa, s néhány száz parasztnak, aki odafenn, az árbc nagy fenyők világában összecsikordult foggal, marokra szorított puskával védte a határt, az országot s benne Zeidmann Oziás jó nyereségű üzleteit – lefagyott a lába.” DÖVÉNYI NAGY Lajos: *Bolyongás Kazárföldön, ahol Bartha Miklós óta máig se változott semmi. Rövid szemle néhány iparendély-megvonás „áldozatai” felett*, Új Magyarorszag 1939. június 21., 5.

¹⁶ SZÉCSÉNYI András: *Dövényi Nagy Lajos: Tarnopolból indult el... A zsidó összeesküvés mítoszregénye*, Kommentár 2012/4., 35–37.

többre becsülni, mint a harcos életet a szeretetnek és szelídségnek nem szabad többre nem szabad többnek lenni benne, mint amennyi ellenségeink szívében él irántunk [...].”¹⁷

Az Ország a *Tarnopol* sikerein felbuzdulva kezdte el közölni a *Kaganovicsok* című regényt. Ennek megírására Dövényi 1943-ban Vajta Ferenctől kapott megbízást, a szükséges szovjetellenes alapanyagot Vajtán keresztül a propaganda minisztérium szállította. A regény célja az antiszemita uszítás mellett a szovjetellenes hangulat felkeltése és fokozása volt.¹⁸ A lap 1943 szeptemberétől 1944 végéig heti folytatásban közölte a *Kaganovicsokat*, amely szintén befejezetlenül maradt.

Összességében leszögezhetjük: Dövényi az 1940-es évekre nevet szerzett magának, cikkeit, regényeit széles körben ismerték. Ezzel párhuzamosan biztos egzisztenciát is felépített.¹⁹

A rádiótudósító

Dövényinek a hírlapírás mellett egy másik, fontos médiumban is hallathatta a hangját. Szó szerint, ugyanis 1938-ban rádiótudósító – a kor szóhasználata szerint rádiószpíker – lett, rövid időn belül az elsőszámú szerkesztők között tartották számon. Beszámolt az Eucharisztikus Világkongresszusról²⁰ és valamennyi terület-visszacsatolásról.

Karrierjében törést hozott a német csapatok bevonulása, ekkor a rádió egy Schaub-Roten nevű Gestapo-ügynök fennhatósága alá került. Dövényi megszakította működését, elutasította a Vajta Ferenc által közvetített ajánlatot, és nem vállalta el a rádió irányítását. Saját bevallása szerint azért döntött így, mert a felkérés a németektől érkezett. Ennek azonban ellentmond az, hogy nem sokkal ezután, a Sztójay-kormány idején viszont elfogadta – igaz, akkor már nem a németek, hanem – a külügyminisztérium ajánlatát, és többedmagával politikai kommentárokat készített. Ezt a döntését később azzal magyarázta – amivel sok tettestársa is indokolta szerepvállalását –, hogy a német befolyás csökkentését szerette volna elérni. Dövényi így értékelte akkori szerepét: „Én igyekeztem fék lenni [...] meg voltam győződve, ha helyemen maradok, akkor tudok valamit segíteni [...] ha elmegyek, sokkal rosszabb jön utánam [...] Amikor a németek bejöttek, Franz Rothen volt a rádió hírmagyarázója [...] szörnyű dolgokat beszélt [...] Zilahi Sebess Jenő hivatott a külügyminisztériumba, azt mondta, legyen én a hírmagyarázó a rádióban, akkor talán megszűnik a német hang a magyar rádióban.”²¹ Nos, a szö-

¹⁷ DÖVÉNYI NAGY Lajos: *Élet a hó alatt*. Az Ország 1944. december 23., 1.

¹⁸ Vizsgálati dosszié Dövényi Nagy Lajos ügyében, ÁBTL 319.V-129749.

¹⁹ Jegyzőkönyv, készült háborús bűntett miatt Dövényi Nagy Lajos ellen indított bűnügyben, Budapesten, 1945. október hó 12. napján tartott nyilvános tárgyalásán, Budapest Főváros Levéltára [a továbbiakban: BFL] XXV. fondföcs. 1. f. a. állag, 6.

²⁰ Jegyzőkönyv, felvétel a Magyar Telefonhírmondó és Rádió Rt. április hó 25-én tartott értekezletén az Eucharisztikus Kongresszussal kapcsolatos helyszíni közvetítés ügyében, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára K-613, 90. cs. 65. t.

²¹ Szirmai Rezső: *Fasiszta lelkek. Pszichoanalitikus beszélgetések a háborús főbűnösökkel a börtönben*, Faust, Budapest, 1946, 60.

vegeivel ezen kijelentéseket egyáltalán nem lehet alátámasztani, hírmagyarázatai éppen ellenkezőleg hatottak és a németek mellett való kitartásra biztattak.

Zilahi Sebess arra utasította a rádió vezetőit, hogy szervezzék meg az aktuálpolitikai történésekről szóló, „támadó jellegű” napi hírszolgálatot. Dövényi Nagy Lajost, a rádió régi munkatársát azzal a megbízással küldte a szerkesztőségbe, hogy ezt a munkát korszerűsítse, a kommentárok készítésében vegyen részt és a rádiópublicisztikai rovatát neves előadók közreműködésével megszerkessze.²² Az április eleje és június eleje között elkészült 24 hírmagyarázatot többnyire az ügyeletes bemondó olvasta fel, három–négy alkalommal pedig maga Dövényi. A hallgatóság háborús kitartására való buzdítása fontos megbízás volt, a háttéranyag egyenesen a külügyminisztériumból érkezett, a rádióban pedig a szerkesztő gépbe diktálta azokat a megjegyzéseit, melyeket szükségesnek tartott a hírekhez hozzáfűzni. A feladat a német–magyar jó viszony elmélyítése, a szövetségesek közti ellentétek felnagyítása, hamarosan beálló szakításuk bizonygatása, illetve Hitler megingathatatlan győzelmének ismételtetése volt.²³

A népbíróságon elhangzott, következő megjegyzés nem Dövényit demonizálása miatt fontos. Hanem azért, mert ezek szerint az elhangzott hírmagyarázatok nem minden esetben voltak azonosak az előre megszerkesztett szövegekkel: „Megkapja tőlük jutalmát és hangadója lesz a magyar politikai életnek, rádió hírmagyarázatai révén. Nekifeledkezik. Nincs az a náci adás, amit Dövényi Nagy Lajos hangban túl ne szárnyaljon, és aki hallja, elborzad. Az emberi gyűlölködés képes erre is? Rekedt, üvöltő hangja orgiát ül a mikrofon előtt és még a jobboldalt is meglepi az a tónus, amit érvei szolgálatába állít. Becsatolt hírmagyarázatai – melyek ellen alapos a gyanú, hogy nem mindig azonosak a beolvasottakkal, a vallomások szerint – mutatják, hogy nem riad vissza, hogy bizonyítsa a német szövetséges erejét és kitartásra biztasson, annak győzelméig.”²⁴ Halász Lajos újságíró tanúvallomásában ugyancsak megemlítette, hogy Dövényi többször túlmént a leírtakon és „elengedte magát”.²⁵ Bosi Endre rádió-osztályvezető és Manyák József újságíró szintén megjegyezték, hogy Dövényi saját íze szerint kiegészítette a leírtakat.²⁶ Ő minderre kihallgatásakor úgy reagált, hogy erre szigorúan odafigyeltek, ha ilyet tapasztaltak volna, egyszerűen kikapcsolták volna a mikrofont.²⁷ Ezen a ponton érdemes kitérni arra, melyek voltak az ominózus szövegek állomásai a megszerkesztéstől az előadásba kerülésig. Zilahi Sebestől már a hírmagyarázatok megfogalmazása előtt

²² Médiatámogató- és Vagyonkezelő Alap Központi Irattár. Magyar Rádió Levéltára MTI Végrehajtó bizottsági jegyzőkönyvek, 1944. április 6., 26.

²³ Jegyzőkönyv Dövényi Nagy Lajos gyanúsított kihallgatásáról. Budapest, 1945. szeptember 7.

²⁴ Vizsgálati jegyzőkönyv Dövényi Nagy Lajos ügyében, 1945. december 20., BFL XXV. fondföcs. 1. f. a, állag. Nb. 3039/1945.

²⁵ Dr. Halász Lajos újságíró tanúvallomási jegyzőkönyve, Budapest, 1945. augusztus 24., BFL XXV. fondföcs. 1. f. a, állag.

²⁶ Bosi Endre rádió osztályvezetője tanúvallomási jegyzőkönyve, Budapest, 1945. augusztus 25., BFL XXV. fondföcs. 1. f. a, állag; Manyák József újságíró tanúvallomási jegyzőkönyve, Budapest, 1945. augusztus 22., BFL XXV. fondföcs. 1. f. a, állag.

²⁷ Jegyzőkönyv Nb. IV. 3039/1945/8. Készült háborús bűntett miatt Dövényi Nagy Lajos ellen indított bűnügyben budapesti népbíróságnál, Budapest, 1945. október hó 12 napján tartott nyilvános tárgyalásán, BFL XXV. fondföcs. 1. f. a, állag.

utasításokat kaptak a szerzők: meghagyta, mire kell aznap hangsúlyt helyezni. Miután elkészültek, fel is olvastatta magának a híreket, melyeken még ekkor kisebb módosításokat végzett el. Csak ezek után kerülhetett adásba a hírmagyarázat.²⁸ E szerint a fenti vádak alaptalannak bizonyulnak, mert a bemondó vagy éppen a szerző nem módosíthatott a szövegeken, csak a cenzúrázott, ellenőrzött változat hangozhatott el. Az eset jó példája annak, a tanúk miképpen igyekeztek Dövényi portréját mindenkinél, még feletteseinél is sötétebbre megfesteni.²⁹

A korszak szinte minden a szovjet- és angolszászellenes propagandaszólamát felvontató szövegek gyártásának és terjesztésének Dövényi önkéntes távozása vetett véget, a rádiótól való megválását Kolosváry-Borcsa Mihály – korábban bekövetkező – kinevezésével indokolta meg. Azt állította, hogy a rádió új irányítójával nem tudta azonosítani magát.³⁰

A színházi társrendező

A fentiek alapján már bizton állíthatjuk, hogy Dövényi 1944 nyarán a szélsőjobboldali értelmiség körében jól csengő, a közönség soraiban pedig húzónévnek számított. De vajon újságírói vagy írói tevékenysége adhatott inkább okot arra, hogy egy színházi darab rendezésébe is bevonják? Mindenesetre nem kisebb színháztörténeti esemény kapcsán merült fel a neve, mint a „megújult” Madách Színház megnyitása.³¹

Az Esti Újság május 26-án adott hírt arról, hogy Budapest egykori, „közismerten baloldali színháza” – 1944. március 19-i, hatósági bezárása után – újból várja közönségét. Cselle Lajos, a Színházművészeti Kamara főtítkára kapta feladatul, hogy az intézményt a kívánt irányvonalnak megfelelő működési pályára állítsa. A „nagy és nemzetmentő eszméket” megjelenítő, illetve a messze mutató tervekhez illő nyitóelőadást kívántak színpadra vinni. A választás Kádár Lajos és Solymosi István „felvilágosító tendenciájú antiszemita darabjára” az *Ártatlanok?*-ra esett. Dövényi Nagy vette gondozásába a művet, az átdolgozás célja elsősorban az uszító hatás növelése, a mondanivaló „aktualizálása” volt.³²

A színmű – a szerzők elmondása alapján legalábbis – valós történeten, egy fegyelmi eljárás és bűnügyi nyomozás hiteles adatain alapszik. A történet szereplői éppen bíróválasztásra készülnek, a jelöltekkel és támogatóik közötti vetélkedéssel párhuzamosan

²⁸ Jegyzőkönyv, készült 1945. szeptember 15-én, a Budapesti Népügyészségen Markó u. 27. sz. fszint 15. alatt reggel 10 órakor Dövényi Nagy Lajos újságíró ügyében, BFL XXV. fondföcs. 1. f. a, állag.

²⁹ Dr. Budinszky Sándor rádióbemondó, letartóztatásban készített tanúvallomási jegyzőkönyve, Budapest, 1945. augusztus 23., BFL XXV. fondföcs. 1. f. a, állag.

³⁰ SIMON: *I. m.*, 10. Kolosváry-Borcsa Mihályt 1944. április 15-én Horthy Miklós kormányzó nevezte ki államtitkár-kormánybiztosnak. A kinevezése korlátlan hatalmat adott a kezébe a sajtó, a rádió, a könyvkiadás és a külföldi hírszolgálat működése felett.

³¹ Érdekes adalék, hogy a színjátszás Dövényi életében már jóval korábban megjelent, az 1920-as évek végétől 1932-ig Egerben, a helyi műkedvelők körében szerepelt.

³² SAÁD Béla: *Ártatlanok? Bemutató a Madách Színházban*, Az Ország 1944. június 24., 14.

a falut váltókkal sakkbán tartó ortodox zsidó szatócs és köre, valamint az üzelmeiket leleplezni igyekvő ellenfelek között is dűl a harc. „Természetesen” a darab végén győzedelmeskedik az igazság, és a zsidók megkapják méltó büntetésüket.³³

A népbíróságon négy jelenetről állapították meg, hogy túlnyomórészt már Dövényi tollából származott, aki emellett stiláris és technikai módosításokat is végzett a darabon.³⁴ Szerepét nagyítani – és ezzel magát védeni – próbálta a szerzők és szereplők ellen indított bírsági eljárás szeptember 3-i tárgyalásán Kádár Lajos, aki egyenesen azt állította, hogy a darab átírására tudta nélkül került sor, mikor bement a próbára, a láttaktól és hallottaktól teljesen kétségbe esett.³⁵ A bíróság azonban nem adott hitelt a szavainak, hivatkozva többek között arra, hogy Kádár aggályai nem lehetnek annyira erősek, hiszen semmi kivetnivalót nem talált például a közreműködéséért neki járó honoráriumot felvételében.³⁶

Gajdó Tamás a Madách Színház történetével foglalkozó dolgozatában azt írja, a darab nyílt uszítás volt és népszínmű legjobb hagyományait is meggyalázta. Felléptettek benne rabbit, zsidóságát tagadó, zsidózó bérlőt, a zsidók ármánykodásába belepusztuló parasztembert. Ezzel az idilli falu képét azokkal a szereplőkkel romboltatták szét, akik a legtöbb népszínműben pozitív szerepet játszottak.³⁷

Több sajtóorgánium is figyelemmel kísérte az *Ártatlanok?* újbóli felbukkanását. Az egyik cikkíró szerint a darabot körülölelő izgatott várakozás teljesen jogos volt, mert a nézők végre addig soha nem tapasztalt „nyíltsággal” és „kertelés nélkül” hallhattak a zsidókérdésről. Kádárt és Solymosit azért méltatták, mert akkor írták meg darabjukat, amikor a téma feszegetése még „nem kis veszélyt” jelentett számukra. Emiatt pedig senki sem vádolhatta meg őket azzal, hogy csak a hivatalos irányvonalat szolgálták.³⁸

³³ A tartalom kiderítése nem olyan egyszerű, ugyanis a későbbi betiltás során a meglévő példányokat a rendőrség elkobozta, nyomtatásban pedig nem jelent meg a mű. A nagy sajtóérdeklődésnek köszönhetően azonban az Esti Újság még 1941-ben közölte az akkor még vándorszínpadra szánt darab kivonatát, igaz, ez értelemszerűen még nem a Dövényi által átírt változat.

³⁴ Jegyzőkönyv, készült 1945. szeptember 15-én, a Budapesti Néppügyészségen Markó u. 27. sz. fszint 15. alatt reggel 10 órakor... Bánhídi László színész kihallgatásakor elhangzott, hogy az *Ártatlanok?* felújítópróbáinál Dövényi a rendező Kiss Ferencnek sok tanácsot, útbaigazítást adott, hogy minél nagyobb antiszemita hatása legyen a darabnak: Magyar Államrendőrség Budapesti főkapitányságának Politikai Rendészeti Osztálya, Bánhídi László színész tanúvallomási jegyzőkönyve, Budapest, 1945. augusztus 21., BFL XXV. fondföcs. 1. f. a, állag.

³⁵ „Véleményem szerint a Dövényi által átírt darab a legszörnyűsegebb tüntetéseket váltotta ki, az aljasabb ösztönöket bírók körében. Alkalmas volt a legszélsőségebb érzelmek kifejlesztésére, még a középosztály kevésbé képzett rétegében is. Meggyőződésem, hogy uszító és hiúsági céllal írta nekik át.” Magyar Államrendőrség Budapesti főkapitányságának Politikai Rendészeti Osztálya, Kádár Lajos író tanúvallomási jegyzőkönyve, Budapest, 1945. augusztus 24., BFL XXV. fondföcs. 1. f. a, állag.

³⁶ *Vádirat az „Ártatlanok?” szerzője és főszereplői ellen. Az uszító színdarab minden szereplője ellen kiterjesztették a nyomozást*, Szabadság 1945. június 18., 3.

³⁷ GAJDÓ Tamás: *Az utolsó színházi őrségváltás 1944-ben*, Színház 2012. január (http://szinhaz.net/index.php?option=com_content&view=article&id=36280:az-utolso-szinhazi-rsegvaltas-1944-ben&catid=62:2012-januar&Itemid=7).

³⁸ SAAD Béla: *Ártatlanok? Bemutató a Madách Színházban*, Az Ország 1944. június 24., 14. „Valami rosszul értelmezett humanizmus nevében nekünk csak még védekeznünk sem volt szabad, a zsidóság fojtogató, mindent behálózó gerillaharca elé azonban nem állított sorompót senki. Aki felemelte szavát, azt lehur-

Az Ország tudósítása szerint a bemutatót névtelen, tiltakozó és fenyegető levelek sora előzte meg, a színészek mellett nem kímélték a darab átíróját sem. A lapok szerint Dövényit három nappal a premier előtt egy ismeretlen nő hívta fel telefonon, aki megjósolta neki, hogy a darab huszonötödik előadását nem fogja megélni, mert akasztófára kerül mindazokkal együtt, akik a színre hozásában közreműködtek.³⁹ Az állítólagos fenyegetések a zsidók elleni hangulat megalapozásának legfontosabb eszközei lettek, a darab stílusához igazodva remek táptalajt adtak az elhangzottak minél mélyebb befogadásához: „Az ember azt hinné, hogy a zsidóság most a maga gondjával-bajával van elfoglalva, és nem ér rá művészi eseményekkel törődni. Mondjuk – a holnapja izgatja – úgy látszik, nincs így, s a pesti polgárok, akik legfeljebb hallották eddig, hogy az ország bizonyos városaiban gettóba szorították már fajrokonait, még mindig reménykednek. Sőt olyan hatalomnak érzik magukat, amelynek hamarosan módjában lesz akasztófát ácsoltatni mindazok számára, akik kedve ellenére cselekedtek. Nem sajnálják a költséget és a fáradságot a telefonra, a levélírássra, s kevésbé bátor emberek tényleg meghökkenhetnek az ótestamentumi szenvedélynek és bosszúváagnak ekkora mértékén.”⁴⁰

A június 16-i bemutató eseményszámba ment. Az Esti Újság szerint a színház zsúfoltságig megtelt, a közönség tombolt, a taps sokszor megszakította az előadást. A nézőtéren a vezető politikusok közül helyet foglalt Jaross Andor, Endre László és Baky László. A népbíróságon Dövényi a katarzist felidézve elmondta, hogy a távozó közönség „a magyar Jud Süss” előadásait mindenkor gyűlölködésnek és izgalmának hangos kifejezése mellett hagyta el.⁴¹

A színházi kitérőn túl Dövényit a filmes szakmába is meghívták. Felkérték, legyen a Marschalkó Lajos *Tiszaeszlár* című, 1944 februárjában megjelent műve alapján készülő dokumentumfilm egyik forgatókönyvírója.⁴² Az *Ártatlanok?* volt Budapesten az egyetlen nyíltan uszító propaganda-színjáték, melyet szélsőjobboldali, nyilas színészek közreműködésével mutattak be. A *Tiszaeszlár* megfilmesítését azonban megakasztották a kedvezőtlen háborús fejlemények, melyek ezáltal Dövényi bűnlajstromát is megkurtították egy nem is akármilyen passzussal.⁴³

rogták, mint izgága akarnokot és haladt minden a csendes rothadás, a társadalmi lezúllás felé.” *Ártatlanok? A Madách Színház megnyitása*, Esti Újság 1944. június 16., 6.

³⁹ A jóslat nem teljesedett be: a darab 136-szor volt látható a színpadon, június közepétől október közepéig. Dövényi jóval a szerzők és szereplők ellen benyújtott vádirat után került a rendőrség kezébe, akasztófára pedig soha. *Vádirat az „Ártatlanok?” szerzője és főszereplői ellen*, 3.

⁴⁰ *Ártatlanok?*, Az Ország 1944. június 17.

⁴¹ Dövényi Nagy Lajos ügye, irat a Népbírósághoz, 1945. szeptember 11., BFL XXV. fondföcs. 1. f. a, állag. N 9529/45.

⁴² „A forgatókönyv írását már megkezdte Patkós György és Dövényi Nagy Lajos, akik nagyon szép, de szerfelett nehéz feladatot vállaltak. Rengeteg epizódszereplőt kell mozgatniuk és meg kell teremteniük egy filmet, amelyben tulajdonképpen nincs erkölcsi igazságszolgáltatás. Az eddigi tervek alapján azonban állíthatom, hogy úgy az igazság, mint nagyvonalúság szempontjából a Tiszaeszlár kiemelkedő magyar film lesz.” *Hogyan jutott el a tiszaeszlári nagy per a filmig? Beszélgetés Marschalkó Lajossal*, Magyar Film 1944. június 1., 11.

⁴³ Gajdó Tamás kutatásából megtudhatjuk, hogy a Cselle-féle Madách Színház főkönyve sértetlen maradt Budapest ostromakor, a háború után a régi bejegyzések lapjait behajtották s összekapcsolták: „Úgy vélték, ezzel a gesztussal a magyar színháztörténet legszégységteljesebb korszakát örökre e lapok közé zárták.” GAJDÓ: I. m.

Dövényi, a vádlott

Az 1944. október 15-én bekövetkezett Szalasi-puccs Dövényi életében is fordulatot hozott. Október végén behívót kapott a vezérkari főnökség 6. osztályához, ahol póttartalékos karpaszományos honvédként teljesített szolgálatot. Néhány alkalommal – saját bevallása szerint mindösszesen kétszer – írt a németek által kiadott Kitartás című lapba.⁴⁴ A budai Vár körüli harcokban megsebesült, és február 12-én hadifogságba esett. Mivel személyazonosságát nem ellenőrizték, hamis néven került kórházba, ahonnan szabadon távozott, majd elváltoztatott külsővel a Dunántúlon bujkált. A szerencse augusztus elején pártolt el mellőle. A Siófok melletti Jódpusztán egy katonai járőr felismerte és elfogta, augusztus 11-én már ismét a fővárosban volt, egészen pontosan az Andrassy út 60-ban, ahonnan később a Markó utcai fegyházba szállították.⁴⁵

A *Tarnopol* szerzőjének kézre kerülése és bíróság elé állítása nagy sajtóvisszhangot váltott ki. A cikkek a meghunyászkodó, gyáva, lerongyolódott Dövényit állították szembe az egykori felfuvalkodott, nyegle kávéházi figurával. Magatartását az újságírók gyávanak, múltját, korábbi barátait, pályája egyengetőit megtagadónak minősítették. Olyan elvetemült karrieristának ábrázolták, aki tisztában volt tetteinek súlyával. Míg a tollforgatók szívesen élcelődtek megváltozott külsején, addig az újságolvasókat nem tájékoztatták a vádpontokról, a bíróságon felidézett cselekményekről. A cikkek írói érzelmektől túlfűtött tudósítást adtak „a nyilasok egyik legveszedelmesebb és legaljasabb sajtóhulligánjáról”, a lényegről, az önmagukban is súlyos büntetést garantáló tények ismertetéséről pedig szinte teljesen megfeledeztek.⁴⁶

Először augusztus 25-én hallgatták ki mint háborús és népellenes bűnöst. Ekkor többször is elhangzott, hogy már gyermekkorában antiszemita hatások érték, amelyek tanulmányai alatt csak tovább erősödtek. Munkásságának boncolgatása közben – a korai évek termését leszámítva – szinte teljes életműve bűnlajstrommá vált. Dövényi saját németbarát cikkeiről elmondta, írásainak súlyával és következményeivel tisztában volt, hozzáállását a csak a németektől és támogatóiktól érkező információk egyoldalúságával magyarázta. Továbbá megjegyezte, hogy a Harmadik Birodalom győzelmétől Európában egy új szociális rend felállítását várta. A németek oldalán látta biztosítottnak Magyarországot jövőjét, ezzel szemben a szovjet vagy angolszász diadalt végzetesnek ítélte meg. Ezért tartott ki az utolsó órákig a német háborús célok propagálása mellett.⁴⁷

A zsidóság elleni fellépését szintén következetes és tudatos lépésként írta le. Védekezését itt félreértettségére hegyezte ki. Azt állította, szándéka más volt eredetileg, mint amit végül közvetített: a zsidóságról úgy gondolta, valóban megfélemezésre szorul, és „látván ennek a fajnak az életét közelebből” még inkább igazoltnak látta vélekedését.⁴⁸

⁴⁴ Jegyzőkönyv, készült Budapesten 1945. évi augusztus hónap 25. napján, délelőtt 10 órakor...

⁴⁵ SIMON: *I. m.*, 10–11.

⁴⁶ *Uo.*, 17.

⁴⁷ Jegyzőkönyv Dövényi Nagy Lajos gyanúsított kihallgatásáról, Budapest, 1945. szeptember 7.

⁴⁸ Jegyzőkönyv, készült Budapesten 1945. évi augusztus hónap 25. napján, délelőtt 10 órakor... A Magyar Nemzet is igyekszik neveltségessé és szánalmassá tenni a vádlottat: „A zsidókérdéssel kapcsolatban kije-

Ugyanakkor zsidóság alatt csak az ortodox, asszimilálatlan zsidóságot értette, a *Tarnopolt* is kizárólag ellenük írta, azonban – mint mondta – ezt a regény soraival nem tudta alátámasztani: „Tudatában voltam annak, hogy Hitler több ízben kijelentette, hogy többek között célja az, hogy az európai zsidóságot teljesen kiirtsa. Ebből kifolyólag tisztában kellett lennem azzal, hogy a zsidóellenes uszításnak, mely regényemben kifejezésre jutott, milyen messzemenő következménye lehet a magyarországi zsidóság tragédiájának előidézésében.”⁴⁹

A vallomások Dövényiről – tevékenységét és jellemét illetően egyaránt – abszolút negatív képet rajzoltak. Többen kitértek arra, milyen változáson ment keresztül. Az életmód, személyiség, politikai beállítottság aspektusaira kiterjedő átalakulás a vidéki–fővárosi, az ismeretlen–felkapaszkodott, az angolbarát–németbarát, a kevésbé feltűnő, szemüveges – jólétben élő, monoklis, kávéházi figura ellentétes pólusokban ragadható meg.

Az augusztus 31-én kelt vizsgálati jegyzőkönyv megállapította: Dövényi tevékenységével annyira ismertté vált, hogy az uszítást és felekezet elleni izgatást széles körben tudta terjesztani, ezáltal pedig nagyban hozzájárult a háború elhúzódásához. A Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányságának Politikai Rendészeti Osztálya jelentésében Dövényi démonizálását láthatjuk: „Kihasznált mindent érvényesülése érdekében és fertőzött szellemével megragadott mindent, hogy agya torzszüleményeit átplántálja mindazokra, akik nem voltak elég erősek ahhoz, hogy saját erejükből megszabaduljanak a lélek ezen rablóitól, a Dövényi Nagy Lajosoktól. Eszközei a propaganda legerősebb fegyverei, a sajtó, rádió és színház voltak, ahol tudatában munkájának országromboló és gyilkos következményeivel, sírásói közé tartozik egy szerencsétlen nemzetnek és közvetlen okozója ártatlan embertömegek pusztulásának.”⁵⁰

Ügyének október 12–13-i tárgyalását rendkívüli érdeklődés övezte. A kezdésre százak zsúfolódtak össze a Markó utcai épület előtt, a tömeg megfélemezésére rendőri karhatalmat kellett kivezényelni. A terembe be nem jutók a folyosóról kiabáltak: „Tarnopoltból indultál el és ide jutottál!”⁵¹ A népbíróság háborús és népellenes büntett vádjában egyaránt bűnösnek találta Dövényit, főbüntetésként kötél általi halálra, emellett hivatalvesztésre, politikai jogai gyakorlásának felfüggesztésére ítélte.⁵² Enyhítő körülményként egyedül azt fogadták el, hogy az elítélt, még ha bujkálva is, de az országban maradt, illetve hogy még ha magát mentetgetve is, de beismerő nyilatkozatot tett.⁵³

lentette – a hallgatóság nagy derűségére – hogy az asszimiláns zsidósággal szemben mindig igen liberális volt.” *Dövényi Nagy Lajos a Népbíróság előtt*. Magyar Nemzet, 1945. október 13., 3.

⁴⁹ Jegyzőkönyv Dövényi Nagy Lajos gyanúsított kihallgatásáról, Budapest, 1945. szeptember 7.

⁵⁰ Jelentés Dövényi Nagy Lajos háborús és népellenes bűncselekményei tárgyában, Budapest, 1945. augusztus 31., BFL XXV. fondföcs. 1. f. a, állag.

⁵¹ *Megkezdte a Népbíróság Dövényi Nagy Lajos bűnperének tárgyalását. Szombaton hirdetnek ítéletet a „Tarnopoltból indult el...” és az „Ártatlanok” szerzője ügyében*, Szabadság 1945. október 13., 1.

⁵² A Képes Figyelő szerint a Dövényi iránti érdeklődés nem szűnt meg a tárgyalás befejeztével sem, 1946 januárjában is érdekelte az embereket, mi lesz az író-újságíró sorsa. A cikkíró szerint naponta tucatjával kapta a lap a leveleket, amelyekben a „Mi van Dövényi Nagy Lajossal?” kérdést tették fel. *Mi van a halálra ítélt Dövényi Nagy Lajossal?*, Képes Figyelő 1946. január 5., 6.

⁵³ A budapesti népbíróság Dövényi Nagy Lajos ellen indított bűnygyben nyilvános tárgyalás alapján meghozott ítélete, 1945. október 13., BFL XXV. fondföcs. 1. f. a, állag. Nb. IV. 3039/1945.

Dövényi az utolsó szó jogán kegyelmet kért, erről azonban már zárt tárgyaláson hoztak döntést. A népbüvész kegyelemre méltónak tartotta, mert „saját személyében nem volt sem tettes, sem részese emberek kivégzésében vagy törvénytelen megkínzásában”, a tárgyaláson tanúsított magaviseletét megbánónak nevezték, megállapították, hogy mindez és „egyszerű származása” méltóvá teszi Dövényit a kegyelemre.⁵⁴ A Nemzeti Főtanács 1946. január 7-én helyt adott kérelmének, az ítéletet életfogytig tartó kényszerszolgálatára változtatták. A büntetés enyhítését a kortársak Veres Péter közbenjárásának tudták be.⁵⁵

A kötéltől megmenekült újságíró 1946. március 13-án kezdte meg raboskodását a váci börtönben, hat évet töltött ott. Politikai fogolyként Sztálin haláláig a külvilággal nem tarthatott kapcsolatot, kényszerszolgálatát 1946 novemberében kezdte meg a Drasche téglagyárban. A váci börtönt 1952-ben az Államvédelmi Hatóságnak adták át, a rabokat pedig a kőbányai gyűjtőbe szállították. Dövényi itt egy gombkészítő üzem kőművesei mellett „culágereskedett”. Az 1956-os események a gyűjtőben érték, ahol – miután az őrség elhagyta az épületet – a rabok vették át az irányítást. November 1-jén ismét szabad volt, ekkor egyenesen édesanyja lakására ment, ott töltötte a karácsonyt, és 50. születésnapját is a börtönfalakon kívül ünnepelhette meg. Nem emigrált, nem hagyta el a fővárost, a forradalmi eseményektől távol tartotta magát.⁵⁶ Önszántából jelentkezett a hatóságoknál, 1957 elején a Legfőbb Ügyészségen kérelmezte szabadlábon hagyását. Szabadulására vonatkozó kérelmét azonban elutasították, március 10-én ismét letartóztatták. Újra Vácra került, de ezúttal jóval kedvezőbb körülmények közé: látogatókat fogadhatott és csomagot is küldhetett neki. Simon István dolgozatában azt a pikáns esetet is megemlíti, mikor állítólag a *Tarnopol* szerzőjét Horváth Márton, a Szabad Nép egykori főszerkesztője látogatta meg.⁵⁷

Dövényi ekkor hetvennyolc éves édesanyja több ízben írt kegyelmi kérvényeket. Bizonygatta leveleiben, hogy fia szabadulása után mindenben úgy járt el, ahogy az abban a helyzetben a legjobbnak mutatkozott, korábbi életét pedig teljesen átértékelte.⁵⁸ Kérésének azonban 1958-ban még nem kedvezett a politikai légkör, az elutasító végzésben a következő szerepelt: „Mint fasiszta újságírót kedvezményben részesíteni a társadalomra veszélyességénél fogva nem lehet.”⁵⁹ Dövényi számára a szabadulást végül az 1960. évi

⁵⁴ Jegyzőkönyv, készült háborús büntett miatt halálra ítélt Dövényi Nagy Lajos vádlott ellen indított bűnygyben budapesti népbíróságnál, Budapesten, 1945. október hó 13 napján a kegyelem tárgyában tartott nem nyilvános ülésről, BFL XXV. fondföcs. 1. f. a, állag, Nb. IV. 3039/1945/9.

⁵⁵ Jegyzőkönyv, készült háborús büntett miatt Dövényi Nagy Lajos vádlott ellen indított bűnygyben budapesti népbíróságon, Budapesten, 1946. év március hó 13 napján tartott kegyelmi elhatározás kihirdetéséről, BFL XXV. fondföcs. 1. f. a, állag, Nb. IV. 3039/1945/13 sz.

⁵⁶ Budapest, XIII., Kresz Géza utca 19. sz. ház lakóinak igazolása Dövényi Nagy Lajos kegyelmi kérvényének ügyében, BFL XXV. fondföcs. 1. f. a, állag.

⁵⁷ SIMON: *l. m.*, 18–19.

⁵⁸ Özv. Nagy Lajosné kérelme az Igazságügyi minisztériumhoz, melyben fia Dövényi Nagy Lajos büntetésének további részének elengedését kéri, 1958. május 20., L XXV. fondföcs. 1. f. a, állag; Özv. Nagy Lajosné kérelme az Igazságügyi minisztériumhoz, melyben fia Dövényi Nagy Lajos büntetésének további részének elengedését kéri, Budapest, 1958. június 19., BFL XXV. fondföcs. 1. f. a, állag.

⁵⁹ Dövényi Nagy Lajos ügyében benyújtott kegyelmi kérvény elutasítása, Budapest, 1958. augusztus 26., BFL XXV. fondföcs. 1. f. a, állag.

10. sz. törvényerejű rendelet hozta el, melynek 2. paragrafusa felmentette a letartóztatottak azon körét, akik a kiszabott börtönbüntetésükből legalább tíz évet letöltöttek. Ennek értelmében 1960. április 10-én hagyta el börtönét.⁶⁰ Büntetett előlete miatt csak fizikai munkát vállalhatott, így rabsága alatt kitanult szakmáját folytatva az építőiparban helyezkedett el. Rosszullét okán került be a Szabolcs utcai kórházba, ahol szabadulásának harmadik évében, 1963. március 4-én infarktuszban elhunyt.⁶¹

Összegzés

A háborús bűnösök nemcsak a tárgyalóteremben voltak érdekesek a sajtó munkatársai számára, hanem a cellájukban is. A zszurnaliszták sorra kértek és kaptak engedélyt a gyűjtőfogházba való bebocsájtásra, így készült el többek között Szirmai Rezső *Fasiszta lelkek*, valamint Kelemen István *Interjú a rács mögött* című interjúsorozata. Előbbi összeállításban Dövényi is szerepel. Ezek a leírások sem mentesek az érzelmi kilengésektől és a propagandaszólamoktól, ám a lapokkal ellentétben a szerzők ezúttal megpróbálták a vizsgált személy indítékait, lelkialkatát is feltérképezni. Szirmai kiegyensúlyozott, tiszta gondolkodású emberként írta le Dövényit, akin csak egy-egy hangsúlyában, hirtelen mozdulatában lehet érezni „egy halálraítélt ember rémületét és reménykedését”. A publicistákhoz hasonlóan ő is nagy átalakulásában kereste indítékait: „Gyermekkorában orvos és pap szeretett volna lenni. Az embergyógyítás és az emberszolidaritás mesterségei jártak a fejében és az emberirtás és az embervadítás publicistája lett. Olyan hosszú utat tett meg lelkében egyiktől a másikig, mint amilyen messze van a zsellérgyerek nyomorúsága, a monoklit viselő a váciucceai szabónál öltözködő dendi úrhatnám életétől.”⁶²

Mint már utaltam rá, Dövényi karrierizmusa mögött a kortársak vidéki származásából fakadó kisebbségi komplexust láttak. Tény, hogy míg az 1940-es évek derekára barátai, Rajniss, Milotay és Vajta társaságában, a Duna-parti Negresco kávéház teraszán üldögélő, esténként pedig budai éttermekben és kiskorcsmákban mulató igazi városi figura lett, addig cikkeiben pontosan ezt az életet ítélte el, pellengérezte ki, és paraszti származásával hivalkodott. Ezt magyarázhatjuk őszintétlenségével, vagy azzal, hogy ideáit egyszerűen feláldozta személyes ambícióiért.⁶³

A forrásokból kigyűjthető mozaikdarabkákból egy olyan érvényesülési vágytól duzzadó értelmiségi fiatalember portréja áll össze, aki igyekezett befolyásos kollégáival szoros kapcsolatba kerülni és ebből sikert, karriert kovácsolni. Ugyanakkor saját korlátaival is küszködött, hátrányosnak élte meg hátterét, indulását és kevesebbnek látta lehetőségeit.

⁶⁰ Budapesti Népbíróság határozata Dövényi Nagy Lajos szabadulásáról, Vác, 1960. április 1., BFL XXV. fondföcs. 1. f. a, állag.

⁶¹ SIMON: *I. m.*, 20–21.

⁶² SZIRMAI: *I. m.*, 62.

⁶³ „De hol van már a szerény, csendes, szegényesen öltözködő újságírócska? Jól él, nagy jövedelme van, a szemüveg régen felcserélve monoklira, divatos figurája espressókban, budai kiskorcsmákban egyaránt közismert.” Jelentés Dövényi Nagy Lajos háborús és népellenes bűncelekményei tárgyában, Budapest, 1945, BFL XXV. fondföcs. 1. f. a, állag.

Tárgyalásán Dövényi szinte mindent beismert, amivel megvádolták. Azt vallotta, megbánta, hogy megírta a *Tarnopolt*, hogy hitt Rajnisséknak és hagyta, hogy magával ránt-sák őt. A Szirmai Rezső könyvében közreműködő pszichoanalitikus szintén arra a következtetésre jutott, hogy Dövényi valóban a vezeklés vágya miatt maradt a Dunántúlon, és nem menekült társaival tovább Nyugatra. Nem tudjuk, mennyire volt őszinte ez a megbánás, ezzel együtt mennyire volt őszinte a korábbi elvi elkötelezettség. Dövényi személyes hangvételű írásaiban azonban valóban fellelhetők annak nyomai, hogy pályája csúcán sem volt kiegyensúlyozott. Így egy olyan nagy csapás, mint a háború elvesztése, illúzióinak összeomlása valószínűleg teljesen kibillentette őt lelki egyensúlyából. Ezzel magyarázhatóak átgondolatlan lépései, az elmenekülés és a feladás közti félmegoldást jelentő bujkálás választása, valamint a népbíróságon tanúsított magatartása is.

Összességében Dövényi Nagy Lajos pályaképének megrajzolása – valamint a kísérlet a cselekedetei mögötti mozgatórugók megértéséhez – adalékul szolgálhat a szélsőjobboldali propagandagépezet és működtetőinek mélyebb megismeréséhez.

Csűr egy magyar ház udvarán, előtte asszony és férfiak, Körösjánosfalva (Ioaniș), 1911

Szoba, Körösjánosfalva (Ioaniș), 1911